

Manzonijeva *Zaročenca* v slovenščini: značilnosti treh variant in vprašanje razvitosti prevodne kulture

Martina Ožbot

Oddelek za romanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Aškereva 2, SI-1000 Ljubljana
Martina.Ozbot@guest.arnes.si

Članek se ukvarja z Manzoni jevim romanom Zaročenca v treh slovenskih prevodih. Razlike med variantami Iva Benkoviča (1901), Andreja Budala (1925) in Jaše Zlobca (1977) primerja s stališča posameznih prevajalskih pristopov, interpretira pa jih tudi v luči vsakokratnega stanja v slovenski prevodni kulturi.

Ključne besede: italijanska književnost / Manzoni, Alessandro / literarna recepcija / literarni prevod / prevodi v slovenščino / kultura prevajanja

Manzoni in njegova *Zaročenca* v izhodiščni kulturi

V italijanski književnosti imata *Zaročenca* (*I promessi sposi*) status verjetno najbolj kanoničnega romana nasploh, in to iz več razlogov: najprej seveda zaradi same umetniške vrednosti besedila, nato zato, ker se z njim moderni italijanski roman pravzaprav konstituira, pa tudi zaradi izjemnega pomena, ki Manzonijevemu delu pritiče v zgodovini italijanskega jezika in v oblikovanju skupne jezikovne zavesti Italijanov. Besedilo *Zaročencev* je namreč najširšemu bralstvu ponudilo konkreten zgled jezikovne rabe, ki je bila predlagana kot nacionalni jezikovni model in kot takšen v veliki meri tudi sprejeta; z drugimi besedami: v jezikovnem združevanju Italijanov je med vsemi književnimi deli verjetno najpomembnejšo vlogo odigral prav Manzoni jevi roman. Tako kot so bili politični vodje, kot so Cavour, Garibaldi in Mazzini, ključni za politično združevanje Italijanov, je bil Manzoni – patriot in tudi kot pisatelj politično angažiran – eden glavnih akterjev jezikovnega združevanja, seveda že nekaj desetletij preden se je uresničil projekt politične združitve (prim. Duggan 92 in sl.).

Manzoni (1785–1873) je s pisanjem romana začel leta 1821, prva verzija je bila zaključena dve leti pozneje, delo pa je v dodobra predelani

obliki izšlo šele leta 1827, in sicer pod zdajšnjim naslovom *I promessi sposi*,¹ medtem ko se je prvotno zamišljeni naslov glasil *Fermo e Lucia*, po izvornih imenih obeh protagonistov. Tretja in dokončna verzija je izhajala v snopi-čih med letoma 1840 in 1842, v odnosu do tiste iz leta 1827 pa predstavlja predvsem jezikovno predelavo in je rezultat Manzonijeve zavestne odločitve, da besedilu nadene florentinski izraz. Manzoni je skupaj z družino odšel v Firence, da bi si – kot pravi znameniti citat – »oblačila umil v Arnu« (*risciacquare i panni in Arno*). Toskanizacija oz. florentinizacija romana pomeni praktično uresničitev avtorjevih jezikovnih nazorov, ki jih je predstavil v številnih spisih, s katerimi se uvršča med osrednje protagoniste debate o jeziku (*la questione della lingua*), ki se je začela z Dantejem in pri kateri se je po stoletjih najrazličnejših in med seboj pogosto nasprotujočih si predlogov ravno Manzonijevo stališče izkazalo za dolgoročno še posebej vplivno: posameznim italijanskim narečjem je priznaval status jezika, za praktične potrebe pa je videl smisel v določitvi enotnega jezikovnega medija, za kar naj bi bila po njegovem mnenju primerna florentinščina spričo svojega zgodovinskega in kulturnega pomena. Toda drugače kot nekateri predhodni razpravljalci je Manzoni, ki je bil sam rojen Milančan z močnimi kulturnimi navezavami na Francijo, vlogo skupnega jezika poveril sodobni, ne klasični florentinščini, ki je bila instrument starih kanoničnih avtorjev, predvsem Danteja, Boccaccia in Petrarke, ne pa tudi izrazno sredstvo, ki bi bilo kos spreminjajočim se potrebam žive komunikacije. Manzonijev predlog je dejansko obveljal, njegov koncept italijanskega jezika pa se je izkazal za referenčno točko jezikovnega načrtovanja skozi mnoga desetletja po združitvi Italije. V resnici Manzonijeva italijanščina sicer ni tako toskanska, kot si je avtor želel in morda tudi mislil, saj v sebi združuje prvine različnih regionalnih in lokalnih zvrsti, vključno z avtorju najbolj domačo milansko različico, in navsezadnje je tudi dogajanje v *Zaročencih* umeščeno v Lombardijo. Ne glede na to pa ostaja dejstvo, da je toskanski delež v dokončni različici reprezentativen in da je kot takšen v posebni kombinaciji z netoskanskimi elementi pomembno sooblikoval novi, pozdružitveni italijanski jezik.

Kot velja za več temeljnih besedil različnih književnosti, v pomembni meri tudi italijanske, imamo za Manzonijev roman v slovenščini več prevodov. Prvega, iz leta 1901, je pripravil Ivo Benkovič, drugega, iz leta 1925, Andrej Budal in tretjega, iz leta 1977, Jaša Zlobec. Trije prevodi odražajo tri različne etape tako gradnje slovenskega prevodnega korpusa kot sprejemanja italijanske književnosti.

Benkovičeva *Zaročenca* kot primer zgodnjega prevoda iz italijanščine v slovenščino

Znano je, da je italijanska književnost k Slovencem prihajala z zamudo, kot mnoge druge bližnje in manj bližnje literature. Ko je leta 1901 izšel Benkovičev prevod *Zaročencev*, je bilo to eno od razmeroma maloštevilnih besedil italijanske književnosti, ki so v slovenščini doživela izdajo v knjižni obliki, v omenjenem letu pa sploh edino, čeprav je bil Manzoni jev roman opažen že kmalu po izidu izvornika, saj se je nad njim, verjetno na osnovi Goethejevega mnenja, navduševal Matija Čop (Kos 8, 27 in sl.). Toda naj je bil poznavalec še tako v toku s časom, je bilo v slovenščini prevodne književnosti na splošno izrazito malo, še posebej skromen pa je bil nabor poslovenjenih besedil italijanske literature: med redkimi deli, ki so v knjižni obliki izšla pred *Zaročencema*, sta npr. *Srce* Edmonda De Amicisa (1891) in *Moje ječe* Silvia Pellica (1895), sicer pa prednjačijo dramska besedila – med drugim najdemo Alfierijevo *Antigono* (1875) in Goldonijevo igro *Dva gospoda pa jeden sluga* (1878) – in operni libreti (npr. za Verdijev *Rigoletto* in za Bellinijevo *Normo*, oboje 1896), prevedenih pa je bilo tudi več religioznih del (prim. Brecelj 2000).

Benkovičeva različica *Zaročencev* je prvi resnejši poskus slovenitve katerega Manzoni jevega besedila. Pred tem so slovenski bralci njegovo delo lahko spoznali le iz nekaj krajših prevodov: Koseski je pod naslovom »Maja peti dan« prevedel odo »Il Cinque Maggio«; leta 1845 je bila v *Novicah* objavljena pesem »Božič« (»Natale«), z oznako prevajalca L.; izšla pa sta tudi dva odlomka iz *Zaročencev*, za prevod katerih je poskrbel Fran Zakrajšek (prvi je bil natisnjen v *Koledarčku Družbe svetega Mohora* za leto 1866, drugi pa leto pozneje v Zakrajškovem učbeniku *Vodilce za lepo pisavo i kratka razlaga prozaičnih i pesniških spisov*).² Ob izidu Benkovičevega prevoda je bila v *Domu in svetu* (1901, št. 7, str. 445) objavljena notica, v kateri avtor, podpisan z oznako *ab*, pozdravlja natis »tega mojstrskega romana« v slovenščini in želi, da bi po njem segali in se iz njega učili slovenski pripovedniki, obenem pa izrazi nezadovoljstvo nad kakovostjo prevoda, meneč, da prevajalec med drugim »ni dobro razumel izvornika«. Kot bo v nadaljevanju razvidno iz analize zgledov, je prvi prevod romana v slovenščino v resnici precej pomanjkljiv, kar pa na neki način ne preseneča.

Prevajalec Ivo Benkovič (1875–1943), po rodu Kamničan, je bil po poklicu odvetnik z diplomo dunajske univerze, imel pa je tudi politične in ob njih literarne ambicije. To, da je bilo njegovo znanje italijanščine najbrž pomanjkljivo in njegove prevajalske kompetence razmeroma nerazvite, ni nič nenavadnega, saj sta bila zanj tako italijanščina kot prevajanje zelo verjetno nekaj postranskega. Kar je pomembno, je to, da smo s prvim

prevodom *Zaročencev*, ki ga je Benkovič prevedel v mladih letih, Slovenci približno šest desetletij po izidu italijanske definitivne izdaje dobili besedilo, ki je bilo do takrat že prevedeno v številne evropske jezike in ki je bilo priljubljeno v mnogih evropskih literaturah; tako je prvi prevod v nemščino – izmed doslej kakšnih petnajstih – izšel že leta 1827, tj. skoraj hkrati z izidom italijanskega izvirnika, zanimanje za Manzonijevo besedilo pri nemškem občinstvu pa je gotovo povezano tudi z naklonjenostjo Goetheja do *Zaročencev*, ki je izvod dela prejel od avtorja. Podobno kot npr. za *Srce* Edmonda De Amicisa lahko tudi za *Zaročenca* predvidevamo, da je bila odločitev za prevod v slovenščino povezana z izjemno odmevnostjo besedila v drugih evropskih književnostih, predvsem v nemški. Vključevanje kanoničnih besedil v nastajajoči slovenski prevodni korpus kaže na željo po tem, da bi se končno vendarle zmanjšala razlika med intenzivnostjo prevajanja, ki je bila na prelomu stoletja značilna za slovensko književnost v primerjavi z nekaterimi drugimi, razvitejšimi književnostmi.

Benkovičevo besedilo je mogoče imeti za paradigmatičen odraz okoliščin v slabo razviti prevodni kulturi: bolj kot natančen prevod izvirnika sta njegova *Zaročenca* poskus, da bi slovenski bralec dobil vsaj približen vtis o tem, kakšno je Manzonijevo besedilo po zgodbeni in umetniški plati. V skladu s takšnim odnosom do razmerja med izvirkom in prevodom so različni prevajalčevi postopki, po katerih se Benkovičev prevod razlikuje od naslednjih dveh: zanj so med drugim značilni približna interpretacija, poenostavljanje in krajšanje posameznih pasusov ter pogosto semantična nedoslednost. V ilustracijo približnosti naj bo naslednji zgled, kjer je govor o glavni junakinji Luciji, ki z osuplostjo sprejme novico, da je bil njen dobrotnik premeščen v daljni kraj s posebnim imenom (*che aveva un certo nome*), vendar pa Benkovič, drugače kot poznejša prevajalca, to informacijo nadomesti z omembo, da je čas njegov vrnitve neznan:

(1)

- Ma come rimase allorché, domandando di lui, si senti rispondere che non c'era più, ch'era stato mandato in un paese lontano lontano, **in un paese che aveva un certo nome!** (Manzoni 369)
- A kako se začudi, ko izve da ga ni več v Pescarenico, da je bil poslan v daljno deželo, **da se ne ve, kdaj se vrne.** (Benkovič 178)
- Ali kako je obstala, ko je vprašala po njem in izvedela, da ga ni več, da so ga poslali daleč, daleč **v kraj, ki ima neko posebno ime!** (Budal 344)
- Toda kako je šele ostrmela, ko je povprašala po njem in zvedela, da ga ni več, da so ga poslali v daljni, daljni **kraj, ki ima nekakšno posebno ime!** (Zlobec II 109)

Podobno najdemo v Benkovičevem prevodu tudi izpuste pripovedovalčevih komentarjev, ki so sicer za razumevanje odnosa pripovedovalca do romanesknih junakov pomembni:

(2)

- [...] raccontò del matrimonio concertato, del rifiuto di don Abbondio, non lasciò fuori il pretesto *de' superiori* che lui aveva messo in campo (**ah, Agnese!**) e saltò all'attentato di don Rodrigo [...]. (Manzoni 371)
- [...] pripoveduje o dogovorjeni poroki, da se je don Abbondio branil in izgovarjal, da mu ne pripusté predstojniki; potem preskoči k napadu don Rodriga [...] (Benkovič 179)
- [...] povedala je, kako so se zmenili za poroko, kako se je don Abbondio branil, ni izpustila pretveze »višjih«, s katero je bil prišel on na dan (**oj Neža!**), nato pa je preskočila k don Rodrigovemu napadu [...]. (Budal 346)
- [...] pripovedovala je o dogovorjeni poroki pa o don Abbondiovi odklonitvi, tudi ni izpustila pretveze o *predstojnikih*, s katero je prišel župnik na dan (**ah, Agneza!**); potem, je preskočila k don Rodrigovemu napadu [...]. (Zlobec II 112)

Posebnost Benkovičevega prevoda je tudi raba historičnega sedanjika, in sicer tam, kjer je v italijanščini uporabljena preteklostna paradigma, italijanski predlogi pa sledita tudi druga dva slovenska prevoda. Raba historičnega sedanjika je za pripovedovanje o preteklih dogodkih v italijanskem romanopisju precej pogosta; z njo dosežemo izrazitejšo fokusiranje dogajanja in tako tudi večjo neposrednost pripovedovanja.

(3)

- Tutta la strada **era** parata a festa; i ricchi **avevan cavate** fuori le suppellettili più preziose; le facciate delle case povere **erano state** ornate da de' vicini benestanti, o a pubbliche spese; dove in luogo di parati, dove sopra i parati, **c'eran** de rami fronzuti; da ogni parte **pendevano** quadri, iscrizioni, imprese; su' davanzali delle finestre **stavano** in mostra vasi, anticaglie, rarità diverse; per tutto lumi. (Manzoni 479–480)
- Cesta **je bila** okrašena. Bogatini **so privlekli** na dan najdragocenejše okraske. Ubožnejše hiše **so** odičene z nakitom bogatejših sosedov ali na mestne stroške. Tu in tam **se opazijo** tudi mesto okraskov ali na okraskih zelene mladike. Povsod **visé** podobe, napisi in slike. Na oknih **se bliščé** vaze, starinske posode in druge redke stvari. Vse **se sveti**. (Benkovič 229)
- Cesta **je bila** povsod praznično okrašena. Bogatini **so izvlekli** na dan najdragocenejše oprave; pročelja revnih hiš **so okrasili** premožnejši sosedje ali pa **se je to zgodilo** na javne stroške; namesto izvešenih tkanin ali drugod nad njimi **je bilo** pritrjeno zeleno vejevje; vsepovsod **so viseli** napisi, podobe, znamenja; na okenskih napuščih **so stale** na vidnem mestu vaze, starine in razne redkote; povsod **so gorele** luči. (Budal 451–452)
- Cesta **je bila** povsod praznično okrašena: bogataši **so privlekli** na dan vso svojo najbolj dragoceno opravo, pročelja revnih hiš **so bila** okrašena s pomočjo premožnejših sosedov ali na javne stroške; ponekod **so bile** namesto okrasnih zastorov, ponekod pa nanje pritrjene zeleneče veje, vsepovsod **so visele** podobe, napisi, grbi, na okenskih policah **so** na vidnem mestu **stale** vaze, starine in različne dragocenosti, vsepovsod **so gorele** luči. (Zlobec II 236)

Sicer pa nosi Benkovičev prevod v izraznem pogledu prepoznaven pečat svojega časa, kot kaže naslednji zgled, kjer duhovnik don Abbondio Perpetuo omenja kot *governante*, čemur bi v slovenščini ustrezalo »gospodinja«; Benkovič izbere danes zastarel izraz »ključarica«, medtem ko se druga dva prevajalca odločita za »služabnica«:

(4)

- [...] e come vede vossignoria illustrissima, mi son preso anche la libertà di menar compagna. Questa è la mia **governante** ... (Manzoni 451)
- Kakor vidite, bil sem tudi tako prost, da sem pripeljal s sabo družbo. To je **moja ključarica**... (Benkovič 216)
- [...] in kakor vaše presvetlo gospostvo vidi, sem bil tudi tako prost, da sem pripeljal družbo s seboj. Ta je moja **služabnica** ... (Budal 424)
- [...] in kot vaše veleblagorodno gospostvo vidi, sem bil celo tako predrzen, da sem pripeljal družbo s sabo. To je moja **služabnica** ... (Zlobec II 203)

Podobno se v spodnjem zgledu pojavi zastarela raba leksema »odurnost« v pomenu »neprijaznost« ali »nepriiljudnost«, ne pa v pomenu »ta-kušn, ki vzbuja odpor«, kot bi pridevnik razumel sodobni bralec:

(5)

- La buona donna, fatta seder Lucia nel miglior luogo della sua cucina, s'affaccendava a preparar qualcosa da ristorarla, ricusando, **con una certa rustichezza cordiale**, i ringraziamenti e le scuse che questa rinnovava ogni tanto. (Manzoni 363)
- Dobra žena posadi Lucijo na najbolji prostor v svoji kuhinji ter ji gre pripravljat kosilo in **z nekako prisrčno odurnostjo** odbija vse zahvaljevanje in opravičevanje, s katerim jo obsipa Lucija. (Benkovič 175)
- Dobra ženska je posadila Lucijo na najboljše mesto v svoji kuhinji ter se zasukala, da ji pripravi kaj v okrepcilo; pri tem je **s prisrčno kmetsko raskavostjo** odklanjala zahvale in opravičevanja, ki jih je mladenka zdaj pa zdaj obnavljala. (Budal 337)
- Dobra ženska je posadila Lucijo na najboljše mesto v svoji kuhinji in se potem na moč potrudila, da ji pripravi kaj v okrepcilo, pri tem pa je **s prisrčno kmečko robotostjo** zavračala vse zahvale in opravičila, s katerimi jo je dekle vedno znova zasipalo. (Zlobec II 102)

Budalova temeljita izboljšava

Andrej Budal je približno četrto stoletja po izidu Benkovičevih *Zaročencev* ponudil nov prevod Manzonijevega romana, ki ga je mogoče označiti kot izrazito izboljšavo prve slovenitve. Kritika je delo sprejela večinoma precej naklonjeno, kljub očitkom prevajalca zaradi nekaterih rešitev na mikroravni, ki jih omenja J. Šega v *Ljubljanskem zvonu* (1925, št. 8/9, str. 567), in kljub »nekaterim goriškim provincijalizmom«, kot je navedeno v

nepodpisani notici v *Jutru* (10. 7. 1925, str. 5). Budal (1889–1972) je bil za prevajanje besedila, kakršno sta *Zaročenca*, vsekakor poklican: rojen je bil v Štandrežu pri Gorici in bil naravno dvojezičen, romanistiko pa je študiral na Dunaju in v Parizu, kjer je tudi doktoriral. S književnostjo se je ukvarjal poklicno kot srednješolski profesor in pozneje kot upravnik Stalnega slovenskega gledališča v Trstu. Prevajal je iz italijanščine, francoščine in iz nekaterih slovanskih jezikov; preden je izšla njegova verzija *Zaročencev*, je imel objavljenih že več drugih prevodov, kot so *Svetnik* Antonia Fogazzara, Maupassantove *Novele* in *Dekle Eliza* Edmonda de Goncourta, leto po *Zaročencih* pa je izšel njegov prevod Boccacciovega *Dekameron*. Kot kaže, je slednjemu skoz desetletja uspelo ohraniti dovolj kvalitet, saj je bil večkrat ponovno izdan, kot celota ali kot izbor, nazadnje leta 2003, in sicer ne glede na to, da je vmes izšel nov prevod izpod peresa Nika Koširja.³

Budalov prevod *Zaročencev* je precizen, prevajalec skuša v slovenščino kar najustrezneje prenesti tako globalno sporočilo izvirnika kot najrazličnejše pomenske elemente in odtenke, izražene na mikroravni. Na nekaterih mestih daje vtis sorazmerne rigidnosti, kot v naslednjem zgledu, kjer je Budal toskanski pregovor prevedel dobesedno; druga dva prevajalca sta se odločila za prostejši formulaciji:

(6)

- L'attività dell'uomo è limitata; e tutto il di più che c'era nel comandare, doveva tornare in tanto meno nell'eseguire. **Quel che va nelle maniche, non può andar ne' gheroni.** (Manzoni 563)
- Človeška delavnost je omejena. Ker se je preveč zapovedovalo, bilo je premalo pokorščine. **Vsaka stvar ima svoje meje.** (Benkovič 266)
- Človeška dejavnost je omejena: vsak prebitek v ukazovanju se je moral spremeniti v primanjkljaj pri izvajanju. **Kar gre v rokave, ne more iti v obšive.** (Budal 534)
- Človeška dejavnost je omejena: ves pribitek v ukazovanju se je moral nujno spremeniti v prav tolikšen primanjkljaj pri izvajanju. **Kolikor manj zgrabi desnica, toliko več ostane levici.** (Zlobec II 332)

Kljub tovrstnim okornostim pa je Budalovo različico še zmeraj mogoče imeti za monumentalno delo slovenske prevodne književnosti. Nastala je v času, ko se je slovenski prevodni korpus razmahnil tako kvalitativno kot kvantitativno, kar je slovenskemu bralcu omogočilo, da je počasi prihajal v stik z različnimi evropskimi književnostmi, v skromnejšem obsegu tudi z italijansko. Kar je v Budalovem prevodu *Zaročencev* danes lahko nekoliko moteče, je relativna zastarelost njegove jezikovne podobe, in najbrž je bil v tem poglavitni razlog, da je za zbirko »Sto romanov« nastala nova verzija besedila, ki pa upošteva obe, Benkovičevo in Budalovo različico.

Zaročenca kot reprezentativno delo svetovnega romanopisja v prevodu Jaše Zlobca

S tem, ko se je Anton Ocvirk kot urednik zbirke »Sto romanov« odločil, da vanjo uvrsti tudi *Zaročenca*, je delu dokončno odredil status kanoničnega teksta slovenske prevodne književnosti. Poleg Manzoničevega romana je iz italijanske literature izbral še *Seme pod snegom* Ignazia Siloneja v prevodu Silvestra Škerla ter Pirandellovo besedilo *Rajnkí Matija Paskal* v prevodu Nika Koširja, sicer pa je Pirandellov roman izšel že leta 1943 v prevodu Božidarja Borka in je, tako kot *Zaročenca*, eno tistih del iz zbirke, ki so bila prevedena nanovo, medtem ko so ostala v slovenščini izšla bodisi prvič ali pa gre pri njih za ponatise v preteklih desetletjih zunaj zbirke že izdanih del. Predstavljati si je mogoče, da so bili razlogi za to, da se nekatera besedila prevedejo ponovno, različni – od zavračanja nekvalitetnih prevodov do želje po jezikovni in morda interpretacijski posodobitvi. Ravno patina jezikovne zastarelosti, ki jo odseva Budalov prevod, je najbrž bila, kot že rečeno, pglavitni motiv za ponovno slovenitev Manzoničevih *Zaročencev*.

Jaša Zlobec (1951), ki mu je bilo zaupano delo nove slovenitve Manzoničevega romana, je romanist, diplomant francoščine in italijanščine. Mladi prevajalec se je do izida *Zaročencev* že nekoliko preizkusil v književnem prevajanju in je imel objavljene tri prevode iz sodobne književnosti, dva iz francoščine (Antoine Maloroso: *Operacija srca*, 1974; Jacques in François Gall: *Zdravnikova vest*, 1976) in enega iz italijanščine (Carlo Cassola: *Monte Mario*, 1974). Za zbirko »Sto romanov« je poleg prevoda *Zaročencev* prispeval še spremno besedo k Pirandellovem *Rajnkemu Matiji Paskalu*.

Zlobčeva različica *Zaročencev* je jezikovno moderna, tu pa tam ohranja kakšno rešitev iz Benkovičevega prevoda, predvsem pa upošteva Budalovo verzijo, ki jo na več mestih sprejema in posodablja. V primerjavi s predhodnima prevodoma pomeni izboljšavo zaradi posodobitve, večje izrazne natančnosti in občutnega slogovnega rafiniranja, po katerem se od obeh predhodnih različic morda še najbolj razlikuje. V ilustracijo slogovne pretanjenosti naj bosta zgleda (7) in (8); v prvem za *buona nuova* prevajalec izbere leksem »blagovest« namesto Budalovega »veselo oznanilo« in Benkovičevega »dobro«, v drugem pa se pri glagolu *ristorarsi* odloči za slogovno nekoliko zaznamovano različico »založiti se«, medtem ko najdemo v besedilih predhodnih prevajalcev rahlo nevtralnejši varianti »okrepčati se« in »podpreti se«:

(7)

- – E non sapete voi che il soffrire per la giustizia è il nostro vincere? E se non sapete questo, che cosa predicate? di chi siete maestro? qual è la *buona nuova* che annunziate a' poveri? (Manzoni 387)
- »Ali ne veste, da je v tem naša zmaga, če prenašamo trpljenje? Če tega ne veste, kaj pridigujete? Kaj **dobrega** poveste ubožcem? [...]« (Benkovič 187)

- »In ali vi ne veste, da je trpljenje za pravico naše zmagovanje? In če tega ne veste, kaj pa pridigate? Kakšen učitelj ste? Kakšno **'veselo oznanilo'** razglašate revnim? [...]« (Budal 363)
- »Ali ne veste, da je trpljenje za pravico naša zmaga? In če tega ne veste, kaj potem pridigate? Kakšen učitelj ste? Kakšno **blagovest** oznanjate revežem?« (Zlobec II 132)

(8)

- – Sicché mangiate senza pensieri intanto; ché presto il cappone sarà a tiro, e potrete **ristorarvi** un po' meglio. – (Manzoni 363)
- [...] Le jej! Kadar bode kopun gotov, **okrepčaš se** lahko bolje.« (Benkovič 175)
- » [...] Zato le brez skrbi jejte, kajti kopun bo kmalu mehak in lahko **se** malo bolje **podprete**.« (Budal 338)
- [...] Zato le brez skrbi jejte, kajti kopun bo kmalu pripravljen in potem **se boste** lahko malo bolje **založili**.« (Zlobec II 102)

Pri Zlobčevem slogovnem rafiniranju ima pomembno vlogo tudi rahla arhaizacija oz. patiniranje besedila s pomočjo stilno privzdignjenih in obenem časovno zaznamovanih elementov, kot je mogoče razbrati iz zgleda (9), kjer najdemo časovno-slogovno zaznamovano rabo geografskih imen »na Jutrovo« in »na Nemško« ter zvezo »iti v vojake«. Arhaiziranje v Zlobčevem prevodu ni namen samo sebi, pač pa se pojavlja v estetizacijski funkciji:

(9)

- [...] e non poteva che ripetere certe voci in aria e contraddittorie che correvano, essersi il giovine **arrolato per il Levante**, esser passato **in Germania**, perito nel guadare un fiume [...]. (Manzoni 400)
- [...] in druge negotovo nasprotujoče si novice. Raznesla se je govornica, da je **šel mej vojake v Levanto, v Nemčijo**, da je utonil, ko je bredel čez neko reko. (Benkovič 193)
- [...] in je samo ponavljal nekatere nejasne in protislovne govornice, da se je mladenič **zapisal med vojake za vzhodne dežele**, da je odšel **na Nemško**, da je našel smrt, ko je bredel čez reko; [...]. (Budal 375)
- [...] in lahko je samo ponovil nekatere nejasne ter nasprotujoče si govornice, ki so se širile naokoli, da je **šel mladenič v vojake na Jutrovo**, da je šel **na Nemško**, da ga je doletela smrt, ko je skušal prebresti neko reko: [...]. (Zlobec II 146)

Zlobec večkrat ohranja rešitve katerega izmed predhodnih prevajalcev, včasih tudi takrat, ko te niso najustreznejše, kot v zgledu (10), kjer bi se kot verjetno najbolj naravna izbira ponujal leksem »kontekst«, ali v zgledu (11), kjer je glagol *assegnare* uporabljen v pomenu »nameniti«:

(10)

- E nel tribunale stesso, la premura era ben lontana da uguagliare l'urgenza: erano, come afferma più volte il Tadino, e come appare ancor meglio **da tutto il contesto**

della sua relazione, i due fisici che, persuasi della gravità e dell'imminenza del pericolo, stimolavano quel corpo, il quale aveva poi a stimolare gli altri. (Manzoni 463)

- Celó v odseku gorečnost ni bila tako velika, kot sila. Tadino nam zatrjuje **v svojih poročilih**, da sta bila zdravnika presvedočena o preteči nevarnosti in sta vsodbujala odsek, ki naj bi vsodbujal druge. (Benkovič 222)
- In tudi v sodišču samem skrbnost niti oddaleč ni bila enaka nujnosti potrebe; kakor zatrjuje večkrat Tadino in kakor še jasneje izhaja **iz vse notranje zveze njegovega poročila**, sta oba zdravnika, prepričana, da grozi težka nevarnost, izpodbujala sodišče, ki je nato moralo izpodbujati druge. (Budal 436)
- Pa tudi na sodišču prizadevnost ni niti od daleč dohajala nujnosti in oba zdravnika – kot večkrat zatrjuje Tadino in kot še jasneje izhaja **iz miselne zveze njegovega poročila** – sta bila tista, ki sta, prepričana o skrajni resnosti in grozeči bližini nevarnosti, spodbujala ta zbor, ki je moral potem spodbujati druge. (Zlobec II 217–218)

(11)

- Similmente, affinché nulla si disperdesse degli avanzi della sua mensa frugale, gli **assegnò** a un ospizio di poveri; e uno di questi, per suo ordine, entrava ogni giorno nella sala del pranzo a raccogliere ciò che fosse rimasto. (Manzoni 334)
- Da bi se ne zgubili ostanki, ki so ostali pri obedu, **odkazal jih je** beračem. Jeden izmed njih je vsak dan prišel v obednico, da je pobral, kar je ostalo. (Benkovič 161)
- Podobno **je nakazal** ostanke svoje zmerne mize, da se ne bi porazgubili, neki ubožnici in po njegovem ukazu je prišel vsak dan kak revež iz tega zavoda v njegovo obednico pobirat, kar je ostalo. (Budal 309)
- Podobno **je nakazal** ostanke s svoje skromne mize, da ne bi šli v nič, neki ubožnici, in po njegovem ukazu je prišel vsak dan eden od revežev po kosilu v obednico in pobral, kar je ostalo. (Zlobec II 69)

Zanimivo je, da se na nekem drugem primerljivem mestu Zlobec dejansko odloči za glagol »nameniti«, pri čemer je mogoče, da je dobil namig iz Benkovičeve verzije:

(12)

- Dopo un po' di tempo, Agnese trovò un mezzo fidato di far pervenire nelle mani di Renzo una risposta, co' cinquanta scudi **assegnatigli** da Lucia. (Manzoni 408)
- Kmalu iznajde Agnese pripomoček, da mu pošlje varnim potom odgovor s petdesetimi zlatniki, katere **mu je Lucia namenila**. (Benkovič 196)
- Čez nekaj časa je Neža našla zanesljivo možnost, da je poslala Renzu odgovor in petdeset zlatov, ki **mu jih je bila nakazala** Lucija. (Budal 382)
- Čez nekaj časa je Agneza našla zanesljivo možnost, da je lahko poslala Renzu odgovor skupaj s petdesetimi tolarji, ki **mu jih je namenila** Lucija. (Zlobec II 154)

Mestoma se od Benkovičevega prek Budalovega do Zlobčevega prevoda ponavljajo rešitve, ki se zdijo bolj ko ne idiosinkratične, kot v naslednjem zgledu, kjer je govor o neurejenem posestvu, za katero je v izvirniku uporabljen izraz *una partita troppo arruffata*, ki bi ji v slovenščini lahko ustrezala sintagma »preveč zamotana zadeva«, »preveč zapletena reč« ipd., medtem ko je »preveč (ra)zmršena (v)lasulja« izrazito avtorska varianta:

(13)

- In quanto al suo proprio podere, non se n'occupava punto, dicendo ch'era **una partita troppo arruffata**, e che ci voleva altro che due braccia a ravviarla. (Manzoni 562)
- Svojega zemljišča še ne pogleda, češ da je **preveč razmršena vlasulja**, katere ne morete dve roki urediti. (Benkovič 266)
- Samo za svoje lastno posestvo se ni prav nič brigal; trdil je, da je to **preveč zmršena lasulja** in bi bilo treba mnogo več nego dveh rok, če bi jo hotel spet urediti. (Budal 533–534)
- Za lastno posestvo pa se ni prav nič brigal, trdil je, da je to zanj **prehudo zmršena lasulja** in da bi bilo treba vse česa drugega kot dveh rok, ko bi ga hotel spraviti v red. (Zlobec II 331)

Iz analize najnovejše različice je mogoče razbrati, da je namen prevajalca ta, da slovenskemu bralcu ponudi jezikovno sodobno besedilo, z občasnim nadihom leksikalne in slogovne starinskosti, kot je pogosto pri prevodih besedil, ki ubesedujejo svetove iz preteklosti. V primerjavi z Budalom Zlobec namenja manj pozornosti takojšnji razumljivosti teksta, saj npr. pušča nekatere latinske in španske pasuse neprevedene oz. nepojasnjene, pač pa se izrazito ukvarja s slogovnimi učinki in pazljivo gradi podobo prevoda kot jezikovnoestetične celote.

V nadaljevanju si oglejmo še nekaj značilnosti obravnavanih prevodov, na osnovi katerih je mogoče prepoznati nekatere posebnosti treh prevajalskih pristopov. Slednje ne odstirajo toliko različnih branj in interpretacij izhodiščnega besedila, pač pa prej razlike v stališčih do posameznih vrst prevodnih vprašanj, kot so razmerje med potujevanjem in podomačevanjem, stopnja formalnosti v odnosih med romanesknimi junaki ter interpretacijske širitve. Nakazana vprašanja so kompleksna in bi vsako izmed njih zahtevalo samostojno obravnavo, tako da tukajšnje ugotovitve ne morejo biti drugega kot iztočnice za nadaljnje, obsežnejše in bolj poglobljeno raziskovanje.

Trije prevodi – trije pristopi

Razmerje med domačim in tujim

Že obravnava nekaterih lastnih imen⁴ značilno odraža razlike v pristopih treh prevajalcev. Izvirne italijanske oblike najbolj ohranja Benkovič, Budal jih mestoma sloveni in mestoma ohranja, Zlobec pa skuša ubrati srednjo pot in jih bodisi ohranja bodisi se odloči za različico, ki je sicer podomačena, obenem pa je iz nje začititi jasno navezavo na italijansko predlogo. Tako je npr. glavni junakinji pri Benkoviču ime »Lucia«, pri Budalu in Zlobcu pa »Lucija«; njena mati je pri Benkoviču, tako kot v izvirniku, »Agnese«, pri Budalu »Neža«, pri Zlobcu pa »Agneza«. Oblika imena ene od stranskih oseb, »Prassedè«, je zopet enaka v izvirniku in v Benkovičevem prevodu, medtem ko se Budal odloči za obliko »Prakseda«, Zlobec pa italijansko osnovo ohranja, dodaja pa za ženski spol značilno obrazilo: »Praseda«.

Benkovič podobno ohranja tudi druga poimenovanja, npr. imena stavb, medtem ko se druga dva prevajalca običajno odločata za poslovenjene različice, kot kaže spodnji zgled:

(14)

- [...] a **Santa Maria della Stella**, allora ospizio di poveri [...] (Manzoni 431)
- [...] v sedanje zavetišče revežev **Santa Maria della Stella** [...] (Benkovič 207)
- [...] k »**Mariji Devici z zvezdo**«, takratnemu zavetišču za uboge [...] (Budal 404)
- [...] k **Sveti Mariji z zvezdo**, kjer je zdaj ubožnica [...] (Zlobec II 180).

Kadar so imena v svoji pomenski prosojnosti funkcionalna, jih sloveni tudi Benkovič, pa čeprav včasih le v opombah. Tako npr. oznako *Alla Malanotte* (Manzoni 450) – kot se imenuje kraj, kjer don Abbondio, Perpetua in Agnese na begu pred kugo srečajo nekaj oborožencev – poslovenijo vsi trije prevajalci, in sicer takole: »Pri 'Hudi noči'« (Benkovič 216), »V 'Zli noči'« (Budal 423) in »Pri Hudi noči« (Zlobec II 202). Podobno postopajo tudi pri imenih malopridnežev, ki jih Benkovič omenja z izvornim poimenovanjem *bravi*, medtem ko jih Budal in Zlobec imenujeta »razbojniki«. Njihova imena so:

(15)

- Griso, Tiradritto, Montanarolo, Tanabuso, Squinternotto (Manzoni 303)
- Griso, Tiradritto [op. 1] Dober strelec, Montanarolo [op. 2] Hribovec, Tanabuso [op. 3] Jamar, Squinternotto [op. 4] Kolobocija (Benkovič 148)
- Sivec, Premostrelec, Gorjanček, Brložnik, Premetavček (Budal 280–281)
- Sivec, Ravnostrelec, Hribovček, Brlogar, Cvilež (Zlobec II 36).

Pri prevajanju specifičnih poimenovanj se kot možnost ponuja tudi kalkiranje, ki jo izrabljata tako Benkovič kot Budal, ne pritegne pa Zlobca, vsaj ne v primerih, kadar transparentnost izvirnega poimenovanja nima posebne teže. Tako npr. izraz *lanzi* (Manzoni 437) Benkovič posloveni s »suličarji« (Benkovič 209), verjetno zato, ker se landsknehti v italijanščini okrajšano imenujejo tudi »lanzi«, morda zaradi domnevne izpeljave iz *lanze* oz. *lancia* »sulica«, medtem ko pri Budalu in Zlobcu najdemo »lancknehti« (Budal 409, Zlobec II 186). Podobno izraz »uno squadrone di *cappelletti*« (Manzoni 438), pri čemer se izraz *cappelletti* nanaša na posebno vrsto konjenikov beneške republike, Budal prevede s kalkom »škadron 'klobučičarjev'« in z dodatkom v oglatem oklepaju »[beneških konjenikov z malimi klobuki]« (Budal 410), medtem ko druga dva prevajalca izbereta generično oznako »oddelek konjice« (Benkovič 209) oz. natančnejšo »oddelek konjenice beneških vojakov« (Zlobec II 186).

Med drugimi tujimi elementi, ki so iz Manzonijevega besedila preneseni v izvorni obliki, so tudi razmeroma številni latinski in španski izrazi in pasusi. V Benkovičevi različici se latinski elementi pojavljajo brez prevoda, španski pa s prevodom pod črto; Budal tako latinske kot španske pasuse v besedilo vključuje večinoma s slovenskim prevodom oz. razlago, ki sledi v branje sicer nekoliko motečem oglatem oklepaju, kot npr. v spodnjem zgledu; pri Zlobcu pa se tako latinski kot španski elementi pojavljajo brez komentarja ali prevoda:

(16)

- E qui pure ebbe [Federico] a combattere co' galantuomini del *ne quid nimis*, i quali, in ogni cosa, avrebbero voluto farlo star ne' limiti, cioè ne' loro limiti. (Manzoni 336–337) [Na latinski izraz se nanaša opomba pod črto: »nulla di eccessivo'. È l'ideale oraziano della mediocre temperanza.«]
- Radi tega je večkrat prišel v navskrižje z ljudmi, katerih geslo je '**ne quid nimis**', ki bi radi videli, da bi se vsakdo držal gotovih mej, namreč njihovih mej. (Benkovič 162)
- In tudi tu se je moral boriti s poštenjaki tistega reka: »**Ne quid nimis**« [Preveč še s kruhom ni dobro], ki bi mu bili radi v vsaki stvari začrtali meje, namreč svoje meje. (Budal 312)
- In prav v zvezi s tem se je moral bojevati s poštenjaki tistega rekla *ne quid nimis*, ki bi ga pri vsaki stvari radi prisilili, da bi ostal v mejah, se pravi v njihovih mejah. (Zlobec II 73)

Izmed treh prevajalcev sta za transparentnost Benkovič in Zlobec zavzeta manj kot Budal, ki mestoma – večinoma zopet kar v oglatih oklepajih – dodaja tudi razlage drugih elementov, ne le tujejezičnih izrazov in pasusov, kot je razvidno iz naslednjega zgleda, ki lepo ponazarja odnose posameznih prevajalcev do vključevanja italijanskega gradiva v slovensko

besedilo. Benkovič in Budal ohranjata italijanske elemente bolj kot Zlobec, čigar pozornost je usmerjena predvsem v to, da bo slovensko besedilo poleg sporočilne ustreznosti karseda dodelano v svoji jezikovni podobi, za kar se ohranjanje elementov izhodiščnega jezika ne zdi nujno pomembno:

(17)

- La processione passò per tutti i quartieri della città: a ognuno di que' **crocicchi**, o piazzette, dove le strade principali sboccan ne' borghi, e che allora **serbavano l'antico nome di carrobi**, ora rimasto a uno solo, si faceva una fermata [...]. (Manzoni 480)
- Sprevod gre po celem mestu. Na križpotih, na trgih, na ustjih velikih ulic, **katere so zvali 'carrobi'** – to ime je ostalo samo jedni – se ustavi sprevod. (Benkovič 229)
- Procesija je šla skozi vse mestne okraje. Na vsakem izmed onih križišč ali malih trgov, kjer glavne ceste prehajajo v predmestja – **takrat so še nosili staro ime »carrobi«**, ki je zdaj ostalo enemu samemu –, se je sprevod ustavil [...]. (Budal 452)
- Procesija je šla skozi vse mestne četrti: na vsakem tistih križišč ali malih trgov, kjer glavne ceste prehajajo v predmestja – in ki so takrat še **nosila staro ime razpotja**, danes pa je ostalo le še enemu – se je sprevod ustavil [...]. (Zlobec II 236)

Da želi Budal ciljnemu bralcu omogočiti, da bi čim bolj in čim bolj neposredno spoznal izhodiščno kulturo, je razvidno tudi iz načina, kako se prevajalec loteva nekaterih pregovorov in frazemov. Drugače kot Budal, ki italijanske pregovore (zgled 18) in frazeme (zgled 19) pogosto prevaja dobesedno – kot je bilo nakazano že zgoraj (zgled 6) –, jim skušata druga dva prevajalca najti slovenske ustreznice:

(18)

- Ma come dice un antico proverbio, **del senno di poi ne son piene le fosse**. (Manzoni 372)
- A star pregovor pravi, da **po toči ne pomaga zvoniti**. (Benkovič 180)
- Ali kakor pravi star pregovor: **prepozne pameti so polni jarki**. (Budal 348)
- Ampak kot pravi star pregovor: **potem ko je škoda storjena, je lahko biti pameten**. (Zlobec II 114)

(19)

- »Hanno **votato il sacco** stamattina coloro,« pensò don Abbondio [...]. (Manzoni 385)
- Danes zjutraj **sta vse izblebetali!** – misli si don Abbondio [...]. (Benkovič 186)
- – To **sta** mu davi **izpraznili vrečo**, – je pomislil don Abbondio [...]. (Budal 361)
- – Zjutraj **sta** mu **vse izblebetali**, – je pomislil don Abbondio [...]. (Zlobec II 129)

V naslednjem zgledu – kjer sicer ne gre za vprašanje stalnih zvez, temveč za kulturnospecifične reference – pa se za potujitveno možnost odloči

avtor najstarejšega prevoda; izraz *confetti* v pomenu »bomboni z mandljem v sredini in s sladkorno oblogo« posloveni s »konfeti«, kar je mogoče razumeti tudi kot »barvast papirček za obmetavanje na praznovanjih«. Budal in Zlobec ubereta podomačitveno strategijo; prvi izbere danes zastareli izraz »sladčica«, drugi pa »sladkorček«:

(20)

- – Volete tacere? volete tacere? Son pareri codesti da dare a un pover'uomo? Quando mi fosse toccata una schioppettata nella schiena, Dio liberil l'arcivescovo me la leverebbe?
– Eh! Le schioppettate non si danno via come **confetti**: e guai se questi cani dovessero mordere tutte le volte che abbaiano! [...] (Manzoni 54)
- »Jezik za zobmi! Molčite! Ali se tako svetuje revežu? Ako dobim kroglo v hrbet, kar Bog ne daj, ali mi jo bode nadškof izrezal?«
»Ej! Krogle pa tudi niso tako po ceni, kakor **konfeti**. Gorjé, če bi ti psi tudi vselej grizli, kadar lajajo! [...]« (Benkovič 11)
- »Ali boste molčali? Ali boste molčali? Ali so to nasveti, ki jih dajete meni revežu? Če bi me zadel strel v hrbet, – Bog obvaruj! – ali bi mi ga nadškof odvezel?«
»Eh, strelji se ne delijo kakor **sladčice**; in gorje, če bi ti psi ugriznili, kadarkoli lajajo! [...]« (Budal 16)
- »Boste že tiho? Boste že tiho? Takó boste svetovali ubogemu revežu? In če bi dobil svinec med rebra, Bog ne daj, bi me nadškof ozdravil?«
»E, navsezadnje svinčenk ne delijo kot **sladkorčke**; in bilo bi res hudo, ko bi ti psi morali gristi vedno, kadar lajajo! [...]« (Zlobec I 63)

Perspektiva: domačnost in nedomačnost besedilnega sveta

Razlike v pristopih treh prevajalcev so opazne tudi v zvezi s podobo večje ali manjše domačnosti besedilnega sveta, ki jo trije prevodi posredujejo ciljnemu bralcu. Kot kaže, besedilni svet v Benkovičevem prevodu odseva več domačnosti kot poznejša prevoda, ki – tako kot izvornik – prikazujeta v odnosih med osebami višjo stopnjo vljudnosti.⁵ Tako npr. v najstarejšem prevodu ženska, ki Lucijo sprejme pod streho po osvoboditvi od Neimenovanega, Lucijo tika, medtem ko jo v izvorniku in v drugih dveh prevodih vika. Prav tako je tudi pri ogovarjanju v Benkovičevi različici manj vljudnostnega naslavljanja (zgleda 21 in 22) in sploh manj rabe vljudnostnih oznak, tudi kadar ne gre za naslavljanje (zgled 23):

(21)

- – A rivederci, Lucia...! e anche lei, dunque, **quella buona signora**, – disse Renzo, non trovando parole che significassero quello che sentiva. (Manzoni 554)
- »Na svidenje, Lucia! In tudi vi, **dobra žena!**« reče Renzo, ki ne more izraziti svojih čutil. (Benkovič 261)

- »Na svidenje, Lucia.... In torej tudi vi, **dobra gospa!**« je dejal Renzo, ko ni našel besed, ki bi bile izražale, kar je čutil. (Budal 525)
- »Na svidenje, Lucija...! Pa tudi vam, seveda, **dobra gospa,**« je rekel Renzo, ki ni našel besed, ki bi lahko izrazile to, kar je občutil. (Zlobec II 321)

(22)

- – Io ho sempre avuto giudizio. **Vossignoria** può dire se ho mai dato da fare alla giustizia. (Manzoni 245)
- »Jaz sem bil vedno pameten. Le povejte mi, kdaj ste imeli z mano opraviti?« (Benkovič 118)
- »Pameten sem bil jaz vedno. **Blagorodje,** lahko poveste, ali sem dal kedaj sodišču kaj posla.« (Budal 218)
- »Saj sem bil vedno pameten. **Gospod** lahko pove, ali sem kdajkoli dal sodišču kaj dela.« (Zlobec I 291)

(23)

- Era donna Prassede **una vecchia gentildonna** molto inclinata a far del bene [...]. (Manzoni 381)
- Donna Prassede je bila **stara,** zelo dobrotljiva **ženica.** (Benkovič 184)
- Dona Prakseda je bila **stara plemenitašinja,** zelo nagnjena k dobrodelnosti [...]. (Budal 357)
- Dona Prasseda je bila **stara plemkinja,** zelo nagnjena k dobrodelnosti [...]. (Zlobec II 124)

V zvezi z naslavljanjem in s formalnostno razdaljo med osebami kaže svojevrstno posebnost tudi Zlobčev prevod: v njem Lucija Agnezi reče »mama«, pri Benkoviču in Budalu pa »mati«, čeprav jo tudi v tem prevodu, tako kot v prejšnjih dveh in v izvirniku, vika. Verjetno je treba Zlobčevo odločitev razumeti v kontekstu posodabljanja besedila, ki ni zgolj jezikovno, temveč do neke mere tudi družbeno, hkrati pa je morda postopal pod vplivom oblike, uporabljene v izvirniku:

(24)

- – Ah anima nera! ah tizzone d'inferno! – esclamava Agnese: – ma verrà la sua ora anche per lui. [...]
– No, no, **mamma;** no! – interruppe Lucia – non gli augurate di patire, non l'augurate a nessuno! (Manzoni 368)
- »Ta črna duša! Peklensček!« vsklikne Agnese. »Tudi njegova ura pride. [...]
»Ne, **mati,** ne!« prekine jo Lucia. »Ne želite mu nič hudega! Tudi nikomur drugemu ne!« (Benkovič 178)
- »Ah, črna duša! Ah, peklensko poleno!« je vsklikala Neža. »A tudi njemu odbije njegova ura. [...]
»Ne, ne, **mati,** ne!« jo je prekinila Lucija. »Ne želite mu trpljenja, ne želite tega nikomur! [...]
« (Budal 343)
- »Ah, črna duša! Ah, seme peklensko!« je vsklikala Agneza. »Ampak tudi njegova ura bo prišla. [...]
»Ne, ne, **mama,** ne!« ji je segla v besedo Lucija. »Nikar mu ne želite nič hudega, nikomur ne želite!« (Zlobec II 109)

Interpretacijska dodajanja

Nadaljnja razlika v treh prevajalskih pristopih zadeva interpretacijske širitve, se pravi dodajanja, ki niso rezultat zahteve po ekspliciranju, ki jih sicer pri prevajanju lahko postavljata slovnica ali semantika, temveč kažejo na interpretacijsko eksplicitnost, ki je v izvorniku ni. Iz analize je razvidno, da je težnjo k interpretacijskim dodajanjem zaznati predvsem v prevodu Jaše Zlobca, medtem ko je Budalov prevod v tem pogledu nevtralnější, v Benkovičevi različici pa tovrstne širitve včasih najdemo (zglede 26, 27), večinoma pa ne, kar je v skladu s prevajalčevo tendenco h krajšanju in opuščanju nebitvenih informacij. V zgledu (25) je v Zlobčevem prevodu dodana misel, da so knjige diletantskega učenjaka don Ferranteja prišle v roke antikvarjev. Prav tako je v težnji k ekspresivnosti in k jačanju slogovnih učinkov v zgledu (26) pri istem prevajalcu dodan izraz »tako hitro sem ju pomlatil«, morda pod vplivom podobne krepitve ekspresivnosti v Benkovičevem prevodu. Na informacijsko ekspliciranje kaže tudi zgled (27), kjer je Zlobec *carità* prevedel kot »krščanska ljubezen«, medtem ko je v Budalovem prevodu govor o »ljubezni«, Benkovič pa prav tako kot Zlobec ponuja »razširjeno« varianto: »ljubezen do bližnjega«:

(25)

- E quella famosa sua libreria? **È forse ancora dispersa su per i muriccioli.** (Manzoni 567)
- In njegova slavna knjižnica? **Mogoče še stoji ob starih stenah v kakem zidovju.** (Benkovič 268)
- In njegova slavna knjižnica? **Morda je še raztresena kod po obzidkih.** (Budal 537)
- In njegova slavna knjižnica? **Bržkone je še vedno raztresena po obzidkih, kjer zaman ponujajo stare, zaprašene bukve.** (Zlobec II 336)

(26)

- – Ho trovato da comprar due pani, ieri sul tardi; ma per la verità, **non m'hanno toccato un dente.** (Manzoni 559)
- »Včeraj zvečer sem kupil dva kruha, a še votlega zobu si nisem mogel z njima zamašiti.« (Benkovič 264)
- »Naslepilo se mi je, da sem kupil par hlebcev včeraj že pozno; ali povem po resnici: **niti zob se mi nista dotaknila.**« (Budal 530)
- »Naneslo je, da sem včeraj pozno zvečer kupil dva hlebca, ampak da ti povem po pravici, **tako hitro sem ju pomlatil, da se mi niti zob nista dotaknila.**« (Zlobec II 326)

(27)

- [...] della peste che, cinquantatré anni avanti, aveva desolata pure una buona parte d'Italia, e in ispecie il milanese, dove fu chiamata, ed è tuttora, la peste di san Carlo. **Tanto è forte la carità!** (Manzoni 460)

- [...] kuge, ki je pred triinpetdesetimi leti razsajala po Italiji, posebno na Milanskem, kjer so jo imenovali kugo svetega Karola. **Tako močna je ljubezen do bližnjega!** (Benkovič 221)
- [...] kuge, katera je pred pet in tridesetimi leti tudi opustošila dobršen del Italije in zlasti Milansko, kjer so jo imenovali in jo še imenujejo kuga svetega Karla. **Tako močna je ljubezen!** (Budal 433)
- [...] kuge, ki je pred triinpetdesetimi leti opustošila velik del Italije, predvsem pa Milansko, kjer so in ji še dandanes pravijo kuga svetega Karla. **Tako močna je krščanska ljubezen!** (Zlobec II 214)

Zaključek

Dejstvo, da je bil Manzonijev roman v slovenščino preveden trikrat, kaže ne le, da je bil tudi v slovensko prevodno kulturo sprejet kot kanonično delo svetovne književnosti, temveč tudi na aktualnost njegove recepcije oz. na pričakovanje o bralskem zanimanju za besedilo. Indicev o tem, kakšna je (bila) dejanska branost vsake izmed treh različic, nimamo, iz kritičnih poročil pa vemo, da sta prvi dve kmalu pošli, tretja pa je bila, tako kot zbirka »Sto romanov« nasploh, v drugi polovici 80. let ponatisnjena.

V slovenski književnosti roman verjetno ni pustil močnih sledi. *Zaročenca* naj bi, morda v izvorniku, precej vplivala na Ivana Preglja, kot je sam izjavil (Škerl 11). Zanimivo refleksijo o Manzonijevem besedilu v povezavi s Prešernovim *Krstom* najdemo v Pahorjevih dnevniških zapiskih s konca 80. let (*Napoved* 514–515; prim. tudi “Ko smo”, *Ladja*), kjer avtor začrta vzporednico med Bogomilino in Lucijino zaobljubo, ki seveda doživita povsem različen razplet.⁶

Kar zadeva slovenski prevodni korpus, zavzema Manzonijev roman v njem vsekakor pomembno mesto. Trije prevodi so odraz treh različnih položajev v slovenski prevodni kulturi; prvi (1901) je nastal pred razmahom književnopravne dejavnosti in pred začetki širšega in do neke mere sistematičnega posredovanja kanoničnih besedil tujih, vsaj evropskih, literatur v slovenščino. Benkovičeva različica prinaša nedodelano slovenitev *Zaročencev* in je kot takšna na več mestih pomanjkljiva tako z ožjega prevajalskega stališča kot v literarnoestetičnem pogledu. Drugi, Budalov prevod (1925) pomeni izrazit kvalitativen skok in kaže, da gre za delo večšega in kompetentnega prevajalca, ki spodbuja k uveljavljanju visokih standardov ciljne prevodne kulture. Problem z Budalovo različico je, da je zanjo značilen nadih sorazmerne izrazne zastarelosti, ki s stališča jezikovnega občutka današnjega bralca pomeni več kot le patino arhaičnosti. V prevodu Jaše Zlobca (1977) te težave ni, saj gre za besedilo, ki je nedvomno namenjeno sodobnemu bralcu in v katerem se uspešno združujejo težnje k

modernizaciji, arhaizaciji in ekspresivnosti, in to v funkciji pozorne gradnje besedila kot literarnoestetične celote. Obenem so v Zlobčevem prevodu prevzete številne rešitve iz prvih dveh različic, spričo česar ga je mogoče imeti za sintezo poskusov slovenjenja Mazonijevih *Zaročencev*, v katero je vpisana zgodovina prevodne slovenščine dobrih sedmih desetletij.

OPOMBE

¹ Slovenski naslov romana se v vseh treh prevodih glasi *Zaročenca*, morda sprva pod vplivom nemških prevodov, ki se tracionalno naslavljajo z *Die Verlobten*. Dejansko pa je naslov mogoče interpretirati tudi tako, da dobita večjo težo naslovna elementa ne kot besedna zveza, temveč kot dve enoti: pridevnik *promesso* »obljubljen« v množinski obliki in samostalnik *sposi* »ženin in nevesta« oz. »zakonca«. Pri tem postane ideja o zaroki sekundarna, več teže pa zadobi »obljuba«, ki se lahko nanaša na don Abbondievo obvezo, da bo Lucijo in Renza poročil, kar pa se ob domenjenem času ne zgodi, in ravno s tem neuresničenim dejanjem so neposredno povezani osrednji dogajalni zapleti v romanu. Tudi novi nemški prevod romana izpod peresa Burkhartha Kroeberja (2000) ima naslov *Die Brautleute* (»ženin in nevesta«), se pravi, da je tudi tukaj »zaročenost« sekundarnega pomena, osrednjo vlogo pa ima odnos med junakoma, ki se vzpostavi z aktom poroke oz. ki je z njegovo odsotnostjo onemogočen.

² Danes sta poleg *Zaročencev* v slovenščini na voljo še Manzonijeva zgodovinska drama *Adelchi* (v rokopisu, 1964; gl. Breclj 33) in *Inni sacri* (*Svete himne*; Trst, Mladika, 1973), oboje v prevodu Vinka Beličiča.

³ O posebnostih Koširjevega prevajalskega pristopa v primerjavi z Budalovim, kot jih je mogoče prepoznati na osnovi obeh prevodov *Dekameron*, gl. Ožbot (192–196).

⁴ Izčrpnejša obravnava problematike lastnih imen v treh slovenskih prevodih *Zaročencev* je na voljo v Lokovšek.

⁵ O jezikovno-slogovnih vprašanih vpljudnosti v *Zaročencih*, še posebej v dialoških pasusih, gl. Paternoster.

⁶ »10. 12. [1989]

Manzonijeva *Zaročenca*. [...]

Zavedel sem se Čopove korespondence Saviu, še posebej pisma, v katerem govori o kritiku Manzonijevga romana. No, a obenem sem si rekel, da je Čop o romanu prav gotovo razpravljaj tudi s Prešernom, zato je morebiti motiv vplival na pesnikovo zamisel o *Krstu pri Saviči*.

Kakor v romanu sta tudi tam zaročenca, samo da ju ločuje vojaški spopad, medtem ko gre pri Renu in Luciji za drugačno zapreko.

A Bogomila se kakor Lucija *zobljubi*.

Prav tako sta pri zopetnem srečanju pričujoča na eni strani oče Krištof, na drugi duhovnik.

Je pa med obema solucijama velik razloček: pater prepriča Lucijo, naj ga prosi za odvezo, in ji želi, da bi lepo vzgajala svoje otroke, medtem ko duhovnik v Krstu govori o miru med ljudmi, vse drugo pa prepusti, da uredi Bogomila.

Zdi se mi, da je tudi v ti primerjavi že nakazana razločno drugačna rešitev. Seveda, pri Manzoni gre za krščansko 17. stoletje, medtem ko naj bi Črtomir šele pomagal slovenskemu ljudstvu pri sprejetju krščanstva. Vsekakor pa je pesnikov poudarek Črtomirove pasivnosti ob Bogomilinem odločanju bistvenega pomena.«

LITERATURA

- Benkovič, Ivo, prev. *Zaročenca: milanska povest iz sedemnajstega stoletja*. Alessandro Manzoni. Ljubljana: samozaložba, 1901.
- Budal, Andrej, prev. *Zaročenca: milanska zgodba iz 17. stoletja*. Alessandro Manzoni. Gorica: Narodna tiskarna, 1925.
- Brecelj, Marijan. *Štiri stoletja in pol prevajanja italijanskih del v slovenščino 1555–2000*. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka, 2000.
- Duggan, Christopher. *The Force of Destiny: A History of Italy since 1796*. London: Penguin, 2000.
- Kos, Janko. »Roman med zgodovino in moralo.« *Zaročenca*. Alessandro Manzoni. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987. 5–39.
- Lokovšek, Mateja. *Prevajanje lastnih imen v treh prevodih Manzonijevega romana Zaročenca. (Diplomsko delo.)* Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo, 2009.
- Manzoni, Alessandro. *I promessi sposi*. Roma: Newton Compton, 1992.
- Ožbot, Martina. "Machiavelli in Boccaccio v Koširjevih oblačilih: k vprašanju prevajalčevega osebnega sloga." *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil: 27. prevajalski zbornik*. Ur. Martina Ožbot. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 2002. 187–199.
- Pahor, Boris. »Ko smo bili Slovenci še vsi nebogljeni in pohlevni: narodna identiteta v italijanski književnosti.« *Srce in oko* 2.15 (1990): 242–246.
- — —. *Ladja brez kermarja: narodna identiteta v italijanski književnosti: od Danteja do Slataperja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- — —. *Napoved nove plovbe. Dnevniški zapiski 1986 – 1989*. Maribor: Založba Obzorja, 1992.
- Paternoster, Annick. »Politeness and Style in *The Betrothed (I Promessi Sposi, 1840)*, An Italian Novel by Alessandro Manzoni.« *Historical (Im)politeness*. Ur. Jonathan Culpeper in Dániel Z. Kádár. Bern idr.: Peter Lang, 2010. 201–230.
- Š.[kerlj], S.[ilvester]. »Z Ivanom Pregljem.« *Slovenec* (19. april 1930): 11–12.
- Zlobec, Jaša L., prev. *Zaročenca*. Alessandro Manzoni. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987 [1977]. (Sto romanov).

Manzoni's *I promessi sposi* in Slovene: characteristics of the three translations and the state of development of the target translation culture

Keywords: Italian literature / Manzoni, Alessandro / literary reception / literary translation / Slovene translations / translation culture

The article deals with Alessandro Manzoni's text *I promessi sposi* and its three Slovene translations, which testify to the significance of the novel in Slovene translation culture. The differences between the three versions (1901, by Ivo Benkovič; 1925, by Andrej Budal; 1977, by Jaša Zlobec) are dealt with in terms of the translators' individual approaches and are

also interpreted as a reflection of the conditions in the target culture at the time when the translations were produced. The earliest version was made before the activity of literary translation into Slovene became fully established and before canonical texts from various literatures, especially European, started to be translated on a relatively large scale and with a certain degree of systematicity. The first version presents various problems and is lacking both in its loyalty to the original and in regard to its literary and aesthetic value. The second version, which was published about a quarter of a century later, represents a decisive qualitative leap and could only have been produced by a highly skilled and competent translator, whose work contributed to setting new translation standards in the target culture. A drawback of this version may be that its style is somewhat archaic and probably off-putting to a present-day reader. There is no such difficulty with the third translation. It is certainly intended for a modern readership; the target text successfully combines an expressive, modern style with some limited archaisms, which enhances its overall literary and aesthetic unity. However, because of the at times erudite diction (for example Spanish and Latin sentences from the source text are not translated or explained in notes), the text may not always be accessible to a wide audience. The most recent version incorporates many solutions from the previous two translations and can therefore be considered both a new translation and to an extent a synthesis of the earlier versions; it thus presents a microcosm of over seven decades of the use of Slovene as a language of literary translation.

November 2010